

Александър КУЮМДЖИЕВ
Институт за изследване на изкуствата при БАН

ИКОНИ НА МОНАХ МИТРОФАН ОТ ХИОС В БЪЛГАРИЯ

Ключови думи: Светогорски манастири,
зографи, църкви, ателиета, Рилски манастир,
Видин, Самоков

Абстракт: Монах Митрофан от Хиос е недостатъчно познат светогорски зограф с многобройни произведения. Биографията му също е неясна. Неизвестни са и неговите икони от територията на България, част от които се представят в текста. Възможно е през втората половина на XVIII в., около него да е съществувало напълно равнопоставено трето светогорско ателие, чиято дейност би била и най-ранна спрямо ателиетата, ръководени от Никифор от Карпениси и Макарий от Галатиста.

Митрофан от Хиос е висококачествен зограф, който несъмнено заслужава отделно монографично проучване¹. Да се въведе ред в неговите произведения е трудно, тъй като той е изключително продуктивен, с многобройни творби както на Света гора, така и из целия Балкански полуостров. За произхода му не се знае много, освен че явно е родом от о. Хиос и вероятно е бил светогорски монах. Може да се каже най-общо, че той работи на Света гора през цялата втора половина на XVIII в. като се занимава както с иконопис, така и със стенопис. Може би за него говори П. Успенский, като смята, че е съвременник на Никифор от Карпениси, работил по същото време на Света гора и починал през 1799 г.²

Тук е невъзможно да представим всичките му публикувани произведения, но ще се опитаме да посочим поне някои основни паметници. От статиите на отец Патάπιος, са известни неговите стенописи в параклиса „Св. Йоан Предтеча“ в ма-

настира Зограф (1768), тези от литийния притвор на католикона на Ивирон (1768) и тези от параклиса „Св. Йоан Богослов“ в скита Кавсокаливия (1777), където зографът се е подписал като монах Митрофан от Хиос³. Това съчетаване на зограф и монах, който едновременно с това е и от Хиос, обаче е пропускано в по-старата гръцка литература, например при М. Хадзидакис, където зографът не е точно идентифициран и е разделен на различни личности⁴. Добре известни са и стенописите му от фиалата на манастира Дохиар (1773-1774), където от изворите свързани със заплащането му става ясно, че е имал ученици/помощници, което позволява да се говори за ателие/работилница около него⁵. Това пък обяснява не само огромната му продукция, често осъществявана

³ Авторът публикува и доста голям брой икони на Митрофан от различните параклиси на скита и изобщо от Света гора, както и от църквите на о. Скопелос, някои от които вероятно са пренесени там от избягалите монаси от скита Кавсокаливия между 1821-1830 г. Вж. Πατάπιος Κανσοκαλυβίτης, *Μεταβυζαντινή τέχνη στη σκήτη Κανσοκαλυβίων. Άγνωστες φορητές εικόνες Διονυσίου του εκ Φουρνά, Άγιον Όρος. Πνευματικότητα και Ορθοδοξία, Τέχνη. Πρακτικά Β' Διεθνούς Συμποσίου* (Θεσσαλονίκη, 11-13 Νοεμβρίου 2005). Θεσσαλονίκη, 2006, 331-377; Idem, *Τα τοιχογραφημένα παρεκκλήσια της Σκήτης των Κανσοκαλυβίων, Μέρος Α' (17ος-18ος αι.)*, Μακεδονικά 36 (2007), 65-83; Idem, *Επιγραφές της Σκήτης Αγίας Τριάδος Κανσοκαλυβίων*, Παρνασσός, τόμος ΝΒ' (2010), 211-304; *Θησαυροί του Αγίου Όρους, κατάλογος έκθεσης*, Θεσσαλονίκη, 1997, 169 – тук още една негова икона от Протатон от 1770 г.

⁴ Със сигурност идентичен на зографите с името Митрофан под номера 2 и 4, а вероятно и номер 5. Вж. Μ. Χατζηδάκης, Ε. Δρακοπούλου, *Έλληνες ζωγράφοι 1450-1830. τ. Β', Αθήνα*, 1997, 189.

⁵ Ι. Τσιουρής, *Η Φιάλη. Παρουσία Ιεράς Μονής Δοχειαρίου, Άγιον Όρος*, 2001, 331-336, специално с. 333, за изворите.

¹ Доколкото ми е известно засега няма такава, а произведенията му се споменават в редица публикации, които ще въвеждаме надолу в текста.

² П. Успенский, *Востокъ христiанскiй Афонъ – Исторiа Афона*, Т. III. Афон монашескiй, отд. второе. Спб., 1892, 420.

в рамките на една и съща година, но и стиловите разлики между някои от произведенията му, които вероятно са правени от неговите помощници. Две негови икони от 1761 и 1765 г. от манастира Ксиропотам са публикувани у Н. Боновас⁶, а от манастира Каракал е известен по-значителен брой икони, датиращи от различни години между 60-те и 70-те на XVIII в.⁷ От 1768 г. са иконите му за параклиса „Св. Йоан Предтеча“ в манастира Зограф⁸, от 1778 г. датират царските му икони от католикона на манастира Григориат⁹, а от 1779 г. тези за иконостаса в параклиса „Св. Димитър“ в Хилендар¹⁰.

От Северна Македония са известни една негова икона в Музея в Скопие и две икони от църквата „Св. Георги“ във Велес, които му се приписват по стилови белези¹¹. Произведенията му в България са частично познати преди всичко от публикациите на М. Стойкова. Като негово дело тя атрибутира една икона на св. Теодор Тирон с житийни сцени, без подпис и дата, която е от частна колекция¹². Освен нея, авторката посочва като творби на

⁶ N. Μπονόβας, *Арχειακά τεκμήρια παραγωγής χάρτινων θρησκευτικών εικόνων από τη Μονή Ξηροποτάμου Αγίου Όρους κατά τον 19ο-20ο αιώνα*, Πρακτικά Γ' Επιστημονικού Συμποσίου Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης, 22-24 Νοεμβρίου 2013, Αθήνα, 2015, 336, 340. Тук са посочени още негови произведения, а от манастира Ксиропотам зографът също има икони, например иконата Св. Димитър, която е многократно репродуцирана.

⁷ *Εικόνες Ιεράς Μονής Καρακάλλου*. Ιερά Μονή Καρακάλλου, 2011, 328-422.

⁸ М. Енев, *Атон. Манастирът Зограф*, София, 1994, 392, 395, 396, без атрибуция.

⁹ В. Αγγελάκος, *Η εν Αγίω Όρει Αθω. Ιερά Μονή του Αγίου Γρηγορίου 1300-1921*. Θεσσαλονίκη, 1921, 24.

¹⁰ З. Ракић, *Цркве Светог Димитрија и Светог Саве Српског у Хиландару*. Нови сад, 2008, 76, ил. XXVII на с. 78, ил. 140-143. Иконите са четири и се приписват на един от зографите, изпълнили стенописите в параклиса, което не е вярно.

¹¹ Иконите са Христос Вседържител и Богородица Одигитрия от 1766 г. Вж. В. Поповска-Коробар, *Зографите Крсте од Велес и Крсте поп Трајанович*, Прилози. Отделение за општествени науки, XXXIII 1, Скопје, 2002, 98; Истата, *Икони од Музејот на Македонија*, Скопје, 2004, 151, 308.

¹² Р. Манов, М. Стойкова, *Небесни закрилници на дома*. (Колекция Румен Манов), Русе, 2017, 82-83.

1. Христос Вседържител, икона от Старата постница, Рилски манастир 1775 (сн. И. Ванев)

Митрофан и още няколко икони, намиращи се на различни места у нас, включително и една икона от сръбската църква в Сентендре, Унгария¹³.

Задължително е първо да кажем, че засега не са познати стенописи от Митрофан работени в България, което почти изключва възможността той да е пребивавал някога на място. За сметка на това иконописната му продукция, съхранена днес на българска територия, е значителна като количество и почти изцяло непозната на науката. Тъй като не малка част от нея представляват единични и/или недатирани икони, ще разгледаме неговите

¹³ М. Стойкова, *Таксидиотите и тяхната роля за формиране облика на изкуството през Възраждането*, Проблеми на изкуството, бр. 1, 2006, 17-30; Р. Манов, М. Стойкова, *Небесни закрилници*, 82-83, с литература. Иконите ще отбелязваме на съответните места в текста, където става дума за тях.

2. Богородица Одигитрия, икона от Старата постница, Рилски манастир 1775 (сн. И. Ванев)

произведения у нас по техния местопроизход, а не по хронология на изработването им.

Трябва да се отбележи, че нито една от досега известните ми икони на Митрофан от Хиос в България не е подписана, а местонахождението им днес създава донякъде превратна представа, че зографът е работил за много различни селища. Всъщност най-значително количество негови икони са изработени за Рилския манастир, за църкви в Самоков и най-вече за Видин и региона. От Рилския манастир, на първо място могат да му се припишат три царски икони от църквата „Успение на св. Йоан Рилски“ при Старата постница. Те са многократно публикувани¹⁴, без конкретна

¹⁴ Например у Е. Генова, *Паралели между паметниците на монументалната живопис в Рилския манастир и манастира „Зограф“ на Света гора от втората половина на XVIII век*, Светогорска обител Зограф, т. II, София, 1996, 310; Л. Прашков, *Живописното бо-*

атрибуция като изключение тук е атрибуирането на две от трите икони като вероятно дело на Митрофан от В. Поповска-Коробар¹⁵. Иконите са Богородица Одигитрия¹⁶, Христос Вседържител¹⁷ и Св. Йоан Рилски¹⁸, датиращи от 1775 г.¹⁹ (ил. 1, 2) Възможно е да са били повече, тъй като на архивната снимка на иконостаса от тази църква²⁰ личи, че до Христовата икона е била разположена икона на св. Йоан Предтеча, вероятно в цял ръст, но тази икона сега не може да бъде открита сред произведенията от манастира.

Заради многобройните промени в местоположението на иконната продукция от рилските църкви, прехвърлянето ѝ в най-различни музеи по време на държавното стопанисване на манастира²¹, днес можем само да гадаем за иконостаса на коя тамошна църква е бил предназначен един недатиран празничен ред икони, изпълнен от Митрофан от Хиос. Досега ми се отдаде да събера три от тези икони – Петдесетница²², Рождество Богородично²³ и Възнесение Христово²⁴. (ил. 3, 4) Въпреки известните колоритни разлики между иконите, еднаквият им размер говори, че те са

гатство на Рилския манастир, Рилският манастир, София, 2000, 155.

¹⁵ В. Поповска-Коробар, *Зографите Крсте од Велес и Крсте поп Трајанович*, 98, бел. 66.

¹⁶ Сега в НГ-Крипта. Инв. № НМРМ III – 306, размери 77x54см.

¹⁷ Сега в НГ-Крипта. Инв. № НМРМ III – 308, размери 79,7x54,5см.

¹⁸ Иконата е с размери 78x56см. Днес се намира в параклиса „Св. Никола“ към католикона на Рилския манастир.

¹⁹ Датирана е само Христовата икона, но по нея се датират и останалите.

²⁰ За снимката вж. И. Ванев, *Реставрационни дейности в Рилския манастир през 1944 г.*, Проблеми на изкуството, бр. 4, 2010, 47-48. Тук е отбелязано, че иконите са били надживописвани, и че дълго време не е било ясно от коя църква произхождат.

²¹ Подробно вж. пак там, 45-49.

²² Инв. № РСвОб-III-184. Депо на манастира, размери 31,5x24см.

²³ Инв. № РСвОб-III 179. Депо на манастира, размери 31,5x23см.

²⁴ Инв. № РСвОб-III-31. Депо на манастира, размери 32x24см.

3. Петдесетница, икона от депото на Рилския манастир (сн. Г. Линков)

били част от един и същ иконостас. Към тях трябва да се прибави и иконата Преображение Христово, снимка от която е съхранена единствено в архива на Н. Мавродинов²⁵. Вероятно тази икона е атрибуирана като работа на Митрофан още у М. Стойкова²⁶. Нейното идентифициране става възможно сега, тъй като авторката я свързва с параклиса „Преображение Христово“ в Хрельовата кула, а такава икона е описана пък в публикацията на И. Ванев за реставрационните намеси върху

тамошния иконостас²⁷. (ил. 5) Тази информация създава възможност целият празничен ред да е бил свързан с параклиса в кулата, въпреки че архивната снимка на иконостаса не съдържа изобщо празничен ред икони. Но, тъй като тази снимка датира от средата на 50-те години на XX в.²⁸, е напълно възможно оригиналният вид на иконостаса в параклиса да е имал съвсем различен облик и да е съдържал празничен ред икони. Освен това пружестройствата в този параклис не датират от 1792 г., както се смята в литературата²⁹ и следователно

²⁵ Архив на Институт за изследване на изкуствата – БАН, снимка № П.4.3.41.229. Не е известно къде се намира иконата днес.

²⁶ М. Стойкова, *Таксидиотите*, 24; Р. Манов, М. Стойкова, *Небесни закрилници*, 82, без снимка и други сведения за иконата.

²⁷ И. Ванев, *Реставрационни дейности*, 46. Иконата е с размер 31x23см, без визуално идентифициране.

²⁸ Пак там, ил. на с. 45.

²⁹ Л. Прашков, *Живописното богатство*, 156.

4. Рождество Богородично, икона от депото на Рилския манастир (сн. Г. Линков)

наличието в него на икони от Митрофан от Хиос, чийто работи са познати предимно от 60-те-80-те години на XVIII в., е напълно възможно. Но също е възможно този празничен ред да е от църквата при Старата постница и да датира от времето на тамошните му царски икони около 1775 г., тъй като оригиналният вид и на онзи иконостас остава неясен. С много близки до размерите на тези празнични икони е и споменатата вече икона на св. Теодор Тирон с житийни сцени от частна колекция³⁰, но тук пък сюжетът не позволява да се предполага, че тя е била част от празничен ред.

³⁰ Иконата е с размери 32x23,3см. Вж. Р. Манов, М. Стойкова, *Небесни закрилници*, 82-83.

От манастира можем да посочим още три икони, работени от Митрофан. Първата е с изображение на Св. 40 мъченици, а размерите ѝ са малко по-големи³¹ от тези на празничните му икони. (ил. 6) Тя отново не е датирана, а и произходът ѝ не може да бъде уточнен³², но иконографското решение повтаря с малки разлики едноименната му икона от манастира Ксиропотам, датираща от 1761 г.³³ Втората е добре позната и публикувана многократно сборна икона с 12 празника, която

³¹ Размери 33,5x47см. Инв. № РСвОб-III-94. Депо на манастира.

³² Публикувана е илюстрация без данни за произход у Л. Прашков, *Национален музей Рилски манастир. Икони*, София, 1984, корица.

³³ Ν. Μπινόβας, *Αρχαϊκά τεκμήρια*, 336.

5. Преображение Христово, икона от депото на Рилския манастир (сн. АИИИЗк)

е недатирана и с различен размер от всички останали негови икони в манастира³⁴. Тя носи не само характерния почерк на стила на зографа, но и иконографските решения на някои сцени са идентични с тези от отделните му празнични икони с такива сюжети. Такива са например Влизане в Йерусалим, Възнесение Христово и Кръщение. За тази икона също се смята, че е произхождала от иконостаса в параклиса на Хрелъвата кула или поне е била монтирана на него през XX в.³⁵ Третата икона е с образите на св. Стилиян и св. Онуфрий, днес в колекцията на НИМ, за която е посочен произход от Рилския манастир³⁶. Състоянието на иконата и стиловите ѝ белези, дават възможност тя да се атрибуира само общо на ателието на Митрофан, като се доближава и до някои

³⁴ А. Божков, *Българската икона*, София, 1984, 148-149 ил. 173, 176, 259; И. Ванев, *Реставрационни дейности*, 46, с литература. Днес иконата е в НГ-Крипта, без инв. №, размер 65,6x48,6см.

³⁵ И. Ванев, *Реставрационни дейности*, 46. На табелката на гърба ѝ пише, че произхожда от параклиса в Хрелъвата кула.

³⁶ Публикувана без атрибуция у Т. Matakieva-Lilkova, *Christian Art in Bulgaria*. Sofia, 2001, 76. Иконата е с размери 22x16см, инв. № НИМ 31964.

³⁷ *Εικόνες*, 396-397.

6. Св. 40 мъченици, икона от депото на Рилския манастир (сн. Г. Линков)

от анонимните иконописни произведения от манастира Каракал³⁷.

В депото на Митрополитската църква „Успение Богородично“ в гр. Самоков са запазени три много качествени икони, които също могат да се припишат по стилови белези на Митрофан от Хиос. Това са Богородица Елеуса, Архангел Михаил и Успение Богородично. (ил. 7, 8, 9) Сигурно датирана е единствено иконата на Арх. Михаил (1777), но по нея могат да се датират и останалите две, тъй като вероятно са били част от един иконостасен комплект³⁸. Не е известно за коя църква са били изписани те³⁹, въпреки че иконата Успение Богородично е с ктиторски надпис, сочещ дарението ѝ от абаджийски еснаф за

³⁸ У Хр. Семерджиев е публикуван ктиторския надпис от иконата Успение Богородично, в който е посочена година 1774 г. Вж. Х. Семерджиев, *Самоков и околността му. Принос към миналото им от турското завоевание до Освобождението*, София, 2014, 191. Днес годината не е добре видима на иконата като последната цифра остава неясна. По-вероятно е обаче и тази икона да датира от 1777 г., а Хр. Семерджиев да не я е разчел точно.

³⁹ Знае се, че в депото на църквата са съхранявани икони, събрани от унищожените църкви в региона. Вж. Р. Манов, М. Стойкова, *Небесни закрилници*, 84.

7. Богородица Елеуса, икона от Митрополитска църква, Самоков, 1777 (сн. И. Ванев)

едноименна Богородична църква⁴⁰, а това може да е белег, че съответно иконите са правени именно за Митрополитската църква в Самоков. Но това са предположения, които биха могли да се потвърдят или отхвърлят единствено при наличието на повече сведения⁴¹ или откриването на още икони от този комплект. Защото от иконостаса на църквата в Алинския манастир е известна една икона на св. Йоан Кръстител, която би трябвало също да е работена от Митрофан, тъй като стилово се приближава значително до споменатите три икони от Самоков. (ил. 10) Дори нещо повече! Начинът на изписване на буквите от надписа в свитъка на св. Йоан Кръстител е напълно идентичен с този, държан от Арх. Михаил от Митрополитската църква, което би трябвало да датира иконата от Алинския манастир някъде около 1777 г. Макар и днес отдавна да не е на място, за тази икона обаче е известно, че е имала ктиторски надпис и година, които се дават с противоречиви данни в различните източници. Според Е. Попова тя датира от 1735 г.⁴², а в научно-мотивираното предложение

⁴⁰ Вж. Х. Семерджиев, *Самоков и околността му*, 191.

⁴¹ Иконите се нуждаят от реставрация, след която би могло да се появят нови данни за тях.

⁴² Е. Попова, *Зографът Христо Димитров от Са-*

8. Архангел Михаил, икона от Митрополитска църква, Самоков, 1777 (сн. И. Ванев)

за Алинския манастир иконите от иконостаса са общо споменати, без датиране, като стилово близки с „атонската школа” и с гръцки надписи⁴³. В теренната документация на НЕК към НИИКН от 1974 г., изработена под ръководството на Н. Тулешков, е дадена годината 1737⁴⁴. У Е. Флорева е публикуван ктиторския надпис от тази икона без

моков, София, 2001, 140. За тази информация авторката цитира публикацията на И. Енчев-Видю, където обаче иконата изобщо не е спомената. Той само отбелязва наличието на икони на иконостаса, правени според него от самоковски зографи и датиращи преди Освобождението, които не били „особено интересни”. Вж. И. Енчев-Видю, *Халинският манастир*, Известия на Българския археологически институт, IV (1926/27), София, 1927, 288.

⁴³ В. Марди-Бабинова, *Научно-мотивирано предложение за обявяване архитектурата и стенописите на църквата „Св. Спас” при Алинския манастир, Софийско за паметник на културата*, НИПК, 1970, 2. Иконите които посочва авторката са Христос Вседържител, Богородица на трон, Св. Йоан Кръстител и Св. ап. Петър и Павел. Петата икона от иконостаса е с образа на св. Йоан Рилски. Тя била по-късна и датирала от 1853 г.

⁴⁴ *НТ (научна тема) 64. Алински манастир*, НИПК, 1974, 9, 24.

9. Успение Богородично, икона от Митрополитска църква, Самоков, 1777 (сн. И. Ванев)

изобщо да се посочва година, на мястото на която авторката оставя многоточие, сякаш вече е било невъзможно тя да бъде разчетена⁴⁵. За съжаление Флорева не дава снимка от иконата, а такава е съхранена единствено у И. Гергова⁴⁶, но отново без да може да се види надписа и да се провери датиранието на иконата. Усъмняването ни в годините 1735 или 1737 идва от факта, че творби на Митрофан са известни най-рано от 50-те – 60-те години на XVIII в. нататък и поради това е неприемливо да допуснем дори и хипотетично, че е възможно неговата толкова ранна икона да се появи точно в Алинския манастир. Вярно е, че за този зограф не се знае достатъчно, но обвързаността му със Света гора и произходът му от Хиос, също не дават доводи, за да приемем това датиранието на иконата за вярно. За щастие в новото, допълнено издание на историята на гр. Самоков от Хр. Семерджиев, писана в началото на XX в., е даден ктиторският надпис от тази икона, с разчитане на годината като 1777⁴⁷. На базата на тези данни, както и на посоченото по-горе сходство между надписите

⁴⁵ Е. Флорева, *Алинските стенописи*, София, 1983, 193.

⁴⁶ Благодаря на И. Гергова за предоставената снимка и информация за тази икона.

⁴⁷ Вж. Х. Семерджиев, *Самоков и околността му*, 191, 268.

10. Св. Йоан Кръстител, икона от Алинския манастир, 1777 (сн. И. Гергова)

с иконата на Арх. Михаил, трябва да приемем 1777 г. за единственото достоверно датиранието на иконата на св. Йоан Кръстител. Възможно е тя да не е била единично произведение, работено от Митрофан за Алинския манастир, тъй като за още една от иконите на тамошния иконостас – тази на св. ап. Петър и Павел, в документацията на НИНКН е дадено погрешното датиранието от 1737 г.⁴⁸, което означава, че вероятно и тя е работена от същия зограф. От нея обаче не разполагаме с никаква снимка, за да потвърдим подобно предположение. Христовата и Богородичната икони от иконостаса се смятат за по-късни⁴⁹, но и това е недоказуемо днес, така че би могло да се окаже, че през 1777 г. Митрофан е изработил целия комплект икони за иконостаса в Алинския манастир, които днес са в неизвестност⁵⁰. Явно през същата 1777 г. той е правил и трите икони, които сега са в депото на Митрополитската църква в Самоков и трябва да бъдат определени като отделна поръчка. Защото въпреки че днес са познати общо едва

⁴⁸ Така е датирана иконата в *НТ 64 Алински манастир*, 9.

⁴⁹ Те се приписват на Хр. Димитров. Вж. Е. Попова, *Зографът Христо Димитров*, 140-141, ил. 34, 35. Илюстрацията, която е дадена в книгата обаче е на различна Богородична икона, произхождаща от енорийската църква в с. Алино, а не от самия манастир. Иконата от манастира е била Богородица на трон, както се вижда на друга снимка на целия иконостас от манастира, публикувана от авторката.

⁵⁰ От документацията на НИНКН става ясно, че иконите от иконостаса са били отдавна изчезнали към 2007 г., а комисията осъществила проверката на църквата, не е знаела какво е тяхното местонахождение. Вж. Сф-645-1; Сф-645-777.

11. Христос Вседържител, икона от църквата „Св. Петка”, Видин, 1781 (сн. И. Ванев)

12. Св. Йоан Кръстител, икона от църквата „Св. Петка”, Видин, 1781 (сн. И. Ванев)

четири икони на Митрофан от Самоков и Алино, е трудно да се предположи, че те са били част от един иконостас, тъй като сюжетите на иконите от Алинския манастир, съхранени на една архивна снимка, публикувана у Е. Попова⁵¹, не съвпадат с тези на иконите от Митрополитската църква. Затова би трябвало действително да смятаме, че тук става въпрос за две паралелни поръчки, а не за една, предназначена например само за Алинския манастир. Датирането и на двете поръчки от една и съща година не означава, че зографът е имал значително количество работа и е пребивавал на място, тъй като по това време той работи стенописите от скита Кавсокаливия на Света гора, завършени през ноември⁵², а от същата 1777 г. датират иконите му от Жеравна, за които ще стане въпрос по-надолу, както и поне една икона от манастира Каракал⁵³.

От друга страна, наличието на икони от Митрофан в Рилския манастир от 1775 г. и тези от Самоков и Алино от 1777 г. показва, че услугите му са били системно използвани в региона на Самоков и Рилския манастир. Днес можем само да предполагаме на какво се дължи това, но най-ве-

роятно иконите са поръчани директно от Света гора, без да може да се каже дали поръчките са отправени пряко към зографа или общо към някой светогорски манастир, който е търсен постоянно за съдействие, тъй като в протекание на няколко години е имало серия от обновявания на иконостасите в Алинския, Рилския манастир и може би в Митрополитската църква в Самоков. Възможно е все пак първоначалната поръчка, която изглежда е била именно тази за Рилския манастир от 1775 г., да не е била отправена към конкретен зограф, а общо до някой светогорски манастир, който е помолен за съдействие да бъдат изработени тези икони, а после изпълнението им да е довело и до останалите поръчки вече точно към Митрофан от Хиос, поради качеството на неговата работа.

Във видинските църкви, РИМ Видин и в НЦИ-АМ се съхраняват няколко икони, работени от Митрофан и ателието му. Те не са атрибуирани досега, но някои от тях са свързани като работи на един и същ анонимен зограф в публикация на И. Гергова⁵⁴. Дело на Митрофан са три царски икони – Христос Вседържител, Богородица Одигитрия и Св. Йоан Предтеча, които вероятно произхождат от църквата „Св. Петка” във Видин

⁵¹ Е. Попова, *Зографът Христо Димитров*, ил. 34.

⁵² Вж. Παπαλίους Κανσοκαλυβίτης, *Τα τοιχογραφημένα παρεκκλήσια της Σκήτης των Κανσοκαλυβίων*, 65-83.

⁵³ *Εικόνες*, 364-366.

⁵⁴ И. Гергова, *Православно изкуство във Видинско. Предварителни наблюдения*, Проблеми на изкуството, бр. 4, 2015, 40-41.

13. Възкресение на Лазар, икона от РИМ
Видин (сн. И. Ванев)

14. Отсичане главата на св. Йоан Кръстител,
икона от църквата „Св. Никола”, Видин (сн. И.
Ванев)

и датират от 1781 г.⁵⁵ (ил. 11, 12) Една или две серии от празнични икони също може да се определят като негово дело. Засега са ми известни иконите Възкресение на Лазар⁵⁶, (ил. 13) Неделя на мироносиците, Неделя на самарянката, Неделя на слепия, Отсичане главата на св. Йоан Предтеча⁵⁷. (ил. 14) Вероятно към тях трябва да се прибавят и няколко икони със светци – Неизвестен светец и св. Яков⁵⁸, Три светители, Св. Никола,

⁵⁵ Произходът им се определя по Богородичната икона, която сега е в тази църква. Останалите две икони са в РИМ Видин. Датирана е само иконата на св. Йоан Кръстител, която има и ктиторски надпис, но по нея могат да се датират от същата година и останалите две икони, тъй като са част от един иконостас. Вж. пак там, 40.

⁵⁶ Иконата е погрешно атрибуирана на Димитър Христов от Самоков у: Т. Матакиева-Лилкова, *Иконите и чудотворната им сила*, София, 2012, 30.

⁵⁷ Идентична като сюжет и иконографско решение икона е имало и в църквата „Св. Богородица” в Дупница, но качеството на снимката в публикацията не позволява тя да бъде атрибуирана като дело на Митрофан. Вж. Д. Меджидиев *Дупница и бележити дупничани през епохата на Възраждането*, Фототипно издание. Дупница, 2001, 29.

⁵⁸ Живописният слой на иконата е значително разрушен като е загубено името на единия светец. Идентификацията у (И. Гергова, *Православно изкуство във*

Св. Спиридон и св. Сава Освещени, Св. Димитър и св. Филип⁵⁹, Св. Сава и Симеон Сръбски⁶⁰, Св. 40 мъченици, Св. Андрей със св. Йоан Богослов и св. Екатерина. Всички те днес се намират на различни места във Видин⁶¹, а стиловите им белези показват известни колебания. Вероятно те не са правени самостоятелно от Митрофан, а в някои от тях е взел участие и друг зограф. Това се забелязва в иконата Първи Вселенски събор и най-вече в Сретение Христово, която е изпълнена само от този зограф. (ил. 15) Идентифицирането му става възможно благодарение на публикувания иконописен материал от манастира Каракал на Света Гора, където се намират две икони, датирани от 1767 г. и подписани от зограф с името

Видинско, 40), на св. Яков като брат Божи е несигурна, поради наличието на друга икона, свързана с този комплект, в която е изобразен св. Яков брат Божи, а и поради факта, че изобразеният тук светец не е архиерей.

⁵⁹ Фигурите са с обкови. Има и ктиторски надпис върху обкова в долната част на иконата.

⁶⁰ За иконата вж. И. Гергова, *Образите на св. Сава Сръбски в българското изкуство през XVIII и XIX век*, Наслеђе и стварање. Свети Ђирило. Свети Сава: 869-1219-2019. Београд, 2019, 813-814.

⁶¹ Подробно вж. И. Гергова, *Православно изкуство във Видинско*, 40-42.

15. Сретение, икона от РИМ Видин, зограф Нестор (сн. И. Ванев)

16. Св. Нестор, икона от манастира Каракал, Света гора, 1767, зограф Нестор (сн. по Еικόνες 2011)

Нестор. (ил. 16) Доколкото можем да се доверим на авторите, този майстор е напълно неизвестен, а неговите произведения не са познати от други места⁶². За съжаление, в изданието не се коментира и възможната творческа взаимовръзка между Митрофан и Нестор, а такава е много вероятна, тъй като в самия Каракал са налице и доста икони от Митрофан от същия период. Близкият стил между двамата зографи и появата пак на икони от двамата заедно и във Видин, дават възможност да се предположи, че точно този Нестор е един от съекипниците на Митрофан, останал донякъде в неговата сянка. Така съвместната работа на Митрофан с други зографи върху редица произведения би могла да обясни и добре известния факт, че той рядко подписва своите икони⁶³, тъй като явно не ги работи винаги сам. Затова информацията за наличие на помощници или ателие, свързано с Митрофан от Хиос, може би трябва да се прецизира като „зографски екип”, на който вероятно той е ръководител, а приетите поръчки се изработват общо от всички в екипа, поради което не само са рядко подписани, а имат и различен стилев диапазон.

⁶² *Εικόνες*, 367-370.

⁶³ В. Поповска-Коробар, *Икони од Музејот на Македонија*, 151, 308.

Като произведения на Митрофан, свързани с Видин, могат да се определят и някои от иконите, съхранявани в църквата „Св. Пантелеймон”, които са били прибрани в НЦИАМ⁶⁴. От тях са ми известни иконите на св. Екатерина⁶⁵, (ил. 17) Св. ев. Лука със св. Яков Брат Божи⁶⁶ и Рождество Христово⁶⁷. Последните икони от Видин, които ще припишем на Митрофан, са тази на ап. Тома с житийни сцени, която датира от 1783 г. (ил. 18, 19) и е частно дарение за църквата „Св. Пантелеймон”, както и иконата Св. Петка от същата църква в града⁶⁸. (ил. 20)

⁶⁴ М. Лачев, *Кратка история на храма Св. Николай Мирликийски Чудотворец в гр. Видин*, Духовна култура, 11, 1990, 26; М. Стойкова, *Таксидиотите*, 29, бел. 50-52; И. Гергова, *Православно изкуство във Видинско*, 39. Иконите са с инв. № 3087-3105.

⁶⁵ Иконата е с несигурен произход от Видин. Благодаря на М. Стойкова за предоставената информация и снимка от нея.

⁶⁶ Публикувана и атрибуирана на Митрофан у М. Стойкова, *Таксидиотите*, 2006, 24, ил. на с. 20, инв. № ЦИАМ 3091, размери 31x23см.

⁶⁷ Публикувана у В. Пандурски, *Паметници на изкуството от ЦИАМ*, София, 1977, 44, кат. №247. Датирана неточно от XIX в. Инв. № 3090, размери 32x24,5см.

⁶⁸ Публикувани у И. Гергова, *Православно изкуство във Видинско*, 40-41, без атрибуция.

17. Св. Екатерина, икона от НЦИАМ
(сн. М. Стойкова)

Причините за появата на тези икони във Видин са разгледани у И. Гергова, като връзката между зографа, видинските ктитори и Хилендар изглежда напълно резонна и след атрибуцията на иконите, тъй като Митрофан действително има произведения в този манастир, при това точно от периода, в който се появяват датираните му работи във Видин. Може да се приеме и конкретният извод, че поръчката на тези икони е свързана най-вече с киторската дейност на фамилията х. Ценови⁶⁹. Начинът на пренасяне на иконите пък е свързан най-вероятно с дейността на хилендарските таксидиоти и местния метох във Видин, както и с поклонническите посещения от Видин в Света гора, за които има сведения в Хилендарската кондика⁷⁰. Така това вероятно е поредния пример, в който произведения на изкуството от Света гора се появяват у нас с посредничеството на Хилендарския манастир⁷¹. Прави впечатление, че иконите не да-

⁶⁹ И. Гергова, *Православно изкуство във Видинско*, 40-41; Същата, *Образите на св. Сава Сръбски*, 814.

⁷⁰ М. Стойкова, *Таксидиотите*, 24-25.

⁷¹ Същият е случая с иконите за църквата „Св. Никола“ в гр. Елена, поръчани на Хилендарския манастир и изработени от Никифор от Карпениси. Вж. А. Куюмджиев, *Стенописите в църквата „Св. Никола“ в гр. Елена*, София, 2011, 27.

18. Ап. Тома с житийни сцени, икона от църквата „Св. Пантелеймон“, Видин,
1783 (сн. И. Ванев)

тират от една и съща година, нито са предназначени само за една църква, а това провокира мисълта за серия от поръчки, което съответства на по-тесните контакти, засвидетелствани в този период, между видинските ктитори и манастира Хилендар. В това отношение имаме възможност дори да потвърдим документално една такава поръчка, тъй като запазеният надпис от гърба на иконата Св. Тома с житийни сцени, който има характера на пощенски адрес като смисъл⁷², показва, че тази икона е била специално изработена по поръчка х. Тома х. Ценович и пак така специално изпратена във Видин, вероятно чрез някой таксидиот. За същата 1783 г. пък имаме сведения за завръщането в Хилендар от таксид във Видин на кир Григорий, а е възможно и самият х. Тома да е поръчал иконата на място, покрай киторската си дейност на Света гора от същата година⁷³.

⁷² Киторският надпис на гърба ѝ гласи: 1783 г. месец юли 23 за хаджи Тома х. Ценович. Отдолу – Покланям светата икона с образа на светия апостол Тома в богохранимата митрополия храм светого мъченика и изцелителя Пантелеймона владико Христа благослови. Над двата надписа като адрес е написано – Видин. Благодаря на М. Стойкова за предоставената информация и снимка от иконата.

⁷³ Вж. М. Стойкова, *Таксидиотите*, 25.

19. Гръб на иконата с ктиторския надпис (сн. М. Стойкова)

В подбалканския регион също има икони, които трябва да се свържат с творчеството на зографа. Такива са шестте царски икони от иконостаса на църквата в Тетевенския манастир „Прор. Илия“, които по стилови белези се доближават до трите царски икони от видинската църква „Св. Петка“ и вероятно датират също някъде от началото на 80-те години на XVIII в.⁷⁴ Иконите са Христос Вседържител, Богородица Одигитрия, Прор. Илия, Св. Йоан Кръстител, Св. св. Константин и Елена и Архангелски Събор⁷⁵. (ил. 21, 22, 23) По паралел с тетевенските икони, на Митрофан може да се припише и иконата Богородица Одигитрия от църквата „Св. Никола“ в Копривщица, която е разположена на отделен проскинетарий. Тя не е подписана и датирана, а е надживописвана, но вероятно също трябва да се отнесе към 80-те години на XVIII в. От това време датира и иконата Христос Пантократор в Сливенската галерия, произхождаща от църквата „Св. ап. Петър и Павел“ в Котел⁷⁶, която намира паралел в Христовата му икона от Тетевенския манастир.

Като дело на Митрофан и ателието му, М. Стойкова атрибуира четири икони от църквата „Св. Никола“ в Жеравна⁷⁷, публикувани у К. Паскалева без идентифициране на зографа⁷⁸. Това са иконите Богородица на трон с Младенеца, фланкирана от св. Георги, св. Димитър, св. Харалампий и

св. Никола, (ил. 24) Св. Георги с житийни сцени, Богородица Троеручица със св. Сава и Симеон Сръбски (ил. 25) и Христос Пантократор. Иконата Богородица на трон със светци е датирана от 1777 г., докато тази на св. Георги изглежда няма дата, въпреки че в музейната експозиция на църквата „Св. Никола“ в Жеравна е анотирана като датираща от същата 1777 г.⁷⁹ Двете икони обаче са с различни размери⁸⁰ и може и да не са свързани помежду си, въпреки че едновременната им поява в църквата изглежда най-логична, а това ще означава и еднакво датиране на иконите. Другите две икони са с много близки размери⁸¹ и със сигурност са поръчани и правени заедно, като и двете са надживописвани в по-късно време. Христовата икона носи дата 1788 г.⁸², което показва, че те са работени повече от десетилетия след предните две, а това пък подсказва, че услугите на Митрофан може би са били на почит в Жеравна, за да се появят там икони от един и същ зограф, правени през такъв дълъг период от време. От друга страна е ясно, че четирите икони са събрани днес в една сбирка, но това не означава по никакъв начин, че поръчването и предназначението им са били еднакви или резултат от специален контакт със зографа.

⁷⁴ Според А. Василиев, *Тетевенските църкви*, София, 1948, 46, иконите са правени от анонимен зограф и датират от началото на XIX в.

⁷⁵ Благодаря на И. Гергова за предоставената информация и снимки от иконите.

⁷⁶ Иконата е с размери 75x57см, инв. № 72. Публикувана у К. Паскалева, *Икони от Сливенския край*, София, 1975, ил. 7; С. Милев, *Икони от Сливен*, Сливен, 2014, 30.

⁷⁷ М. Стойкова, *Таксидиотите*, 26, бел. 85.

⁷⁸ К. Паскалева, *Икони от Сливенския край*, ил. 4, 6, 9, 12.

⁷⁹ Същата година е дадена у К. Паскалева, *Икони от Сливенския край*, ил. 12. У И. Гергова, *Почитанието на Богородица Троеручица сред българите през 18-19 век*, Црквене студије 8. Ниш, 2011, 391, иконата е погрешно свързана в една поръчка с другите две икони на Богородица Троеручица и Христос Вседържител, които са и неточно датирани от 1787 г., поради което и тази икона е датирана от същата 1787 г.

⁸⁰ Богородичната икона е с размери 68x51см, а Св. Георги с житийни сцени е с размери 58x44см.

⁸¹ Богородица Троеручица е с размер 80x59,5см, а Христос Вседържител – 78x60см.

⁸² Датирането на тази икона не е точно посочено в нито една публикация за нея. У К. Паскалева, *Икони от Сливенския край*, ил. 4, 5, иконата е датирана

Причините за появата на тези две двойки икони остават неясни, но връзката им с хилендарския метох в селището има резон⁸³, въпреки че той се е помещавал в двора до църквата във времето, когато е строена новата църква⁸⁴, а всички тези икони са правени вероятно за по-старата църква. Към първата двойка икони трябва да прибавим и една от Хилендарския манастир с образа на Богородица на трон, фланкирана от св. Сава и архидякон Стефан, която датира от 1778 г. и е посочена като стилово сходна с иконите от Жеравна още от И. Гергова, без да бъде идентифициран зографът⁸⁵.

Познати са ми и няколко отделни негови икони, за които не са известни допълнителни подробности. Такава е иконата Богородица Одигитрия от частна колекция, която не е подписана и датирана⁸⁶, и още една икона със същия сюжет от колекцията на НИМ, която произхожда от Дупница⁸⁷. В НИМ има още две негови икони – Христос сред книжниците в храма и Богородица на трон с Дърво Йесеево⁸⁸, които отново не са подписани, датирани и атрибутирани досега. Богородичната икона освен това е приписана неточно на Захарий от Галатиста от Т. Матакиева, която споменава за наличието и на един триптих от музея, произхождащ отново от Дупница, който бил напълно идентичен в стилово отношение с тази Богородична икона⁸⁹ и следователно трябва също да се отнесе към творчеството на Митрофан. В Сливенската галерия откриваме още една икона, която може да му се припише по стилови белези. Това е иконата Възнесение на прор. Илия, с неизвестен произход и датирана общо от XVIII в.⁹⁰, която има сериозни разрушения по живописния слой.

от 1781 г. У И. Гергова, *Почитанието на Богородица Троеручица*, 391, е дадена 1787 г.

⁸³ И. Гергова, *Почитанието на Богородица Троеручица*, 391.

⁸⁴ И. Радев, *Таксидиоти и таксидиотство по българските земи XVIII–XIX век*, Велико Търново, 1996, 127.

⁸⁵ И. Гергова, *Рилският манастир и Хилендар*, Осам векова Хиландара. Београд, 2000, 472. Иконата е публикувана без атрибуция и в *Иконе манастира Хиландара*. Хиландар, 1997, 62, ил. на с. 180.

⁸⁶ Благодаря на М. Стойкова за предоставената информация за иконата.

⁸⁷ Т. Матакиева-Lilkova, *Icons in Bulgaria*, Sofia, 1994, 100.

⁸⁸ Иконата произхожда от Кавала, Гърция, размери 76x56см.

⁸⁹ Т. Матакиева-Лилкова, *Неизвестни икони от Националния исторически музей*, Проблеми на изкуството, бр. 2, 2002, 24. Не е сигурно дали авторката няма предвид същата Богородична икона от Дупница, която е публикувала в друго издание, обръквайки я с триптих.

⁹⁰ Публикувана без атрибуция у С. Милев, *Икони от Сливен*, 10, 25, размери 91x70см. Авторът твърди,

20. Св. Петка, икона от църквата „Св. Пантелеймон“, Видин (сн. И. Ванев)

Негови, или поне на кръга зографи около него, са и две икони, посочени у И. Гергова като дело на „едно светогорско ателие“. На тях е изобразена Богородица с Младенеца, заобиколена от бюстове на светци. Едната икона е частно притежание, другата произхожда от църквата „Арх. Михаил“ в Гоце Делчев. Няма данни за тяхното датирание, а у Гергова е публикувана снимка само на едната⁹¹. По стилови белези и иконография, тя е почти идентична на друга икона, открита от И. Ванев в олтара на църквата „Св. Георги“ в Созопол⁹². Всички тези икони могат да се припишат на Митрофан, като се доближават стилово до празничните му икони от Рилския манастир и иконата от частна колекцията. От същата частна колекция можем да му припишем и иконата Богородица Одигитрия със св. Георги и св. Димитър, която е анотирана като дело на неизвестен светогорски зограф⁹³. По стилови белези тя се доближава до произведенията му от Тетевен и до иконата от

че иконата е била патронна на църква в неизвестно село.

⁹¹ И. Гергова, *Почитанието на Богородица Троеручица*, 391, ил. на с. 401; Същата, *Образите на св. Сава Сръбски*, 816.

⁹² Благодаря на И. Ванев за предоставената информация за иконата.

⁹³ Р. Манов, М. Стойкова, *Небесни закрилници*, 2017, 80-81, размери 28,8x21,5см.

21. Общ изглед на иконостаса в Тетевенския манастир (сн. И. Гергова)

църквата „Св. Петка“ във Видин, поради което можем да я датираме от същото време.

Като последна икона, изработена от Митрофан и преминала през територията на България, сме оставили една реплика на Ивиронската Портаитиса, находяща се днес в Ермитажа, която според историческите данни е била във Варна⁹⁴. Иконата представя Богородица в тронен вариант, сигнирана като Портаитиса и фланкирана от св. Йоан Предтеча и св. Йоаникий. Тя датира от 1765 г. и е била облечена в ризница, изработена скоро след тази година с ктиторството на епископа на Ивирон Паисий, но наличието на образа на св. Йоаникий, дава основание на Ю. Пятницкий да предположи, че ктитор на самата живопис би трябвало да е архимандрит Йоаникий, който е бил игумен на манастира и е споменат в няколко извора от това време. На гърба на иконата има изписан Голготски кръст⁹⁵. Историята на попадането ѝ в Русия е

⁹⁴ Подробно за нея вж. Ю. Пятницкий, *Афонская икона „Богоматерь Портаитисса, со святыми“* в колекции Государственного Эрмитажа, Россия. Грузия. Христианский Восток. Духовные и культурные связи, Москва, 2019, 43-50, без атрибуция на зографа.

⁹⁵ Пак там, 45-46.

много любопитна. Върху нея е запазен по-късен надпис, в който се казва, че този образ е от гр. Варна и е поднесен на император Николай I от православните архиереи на 30 септември 1828 г. Ю. Пятницкий подробно разказва, че по това време императорът действително е във Варна, чиято обсада приключва точно на предния ден и съответно в знак на победата той получава в дар и тази икона, откъдето тя попада след това в Русия⁹⁶. Но причината за пренасянето ѝ във Варна остава неясна. Това обаче е трета реплика на Ивиронската Портаитиса, която е свързана с Варна, факт, който вероятно трябва да отнесем към наличието на метох на манастира в града⁹⁷. Несъмнено иконата е поръчана и изработена на самата Света гора, като след това може да е попаднала във Варна както чрез самия поръчител, ако предположим, че той е станал таксидиот на манастира в тази област и е взел иконата със себе си, така и ако тя е била предназначена за лично дарение от Ивирон към Варна. Ризницата на иконата явно свидетелства, че тя има частен, но и представителен характер и

⁹⁶ Пак там, 49-50.

⁹⁷ П. Стефанов, *Българо-грузински културни и църковни връзки*, Исторически преглед, кн. 1-2, 2009, 3-17.

22. Христос Вседържител, икона от Тетевенския манастир (сн. И. Гергова)

може да е дар от манастира за някое високопоставено църковно лице във Варна. Така би се обяснило и съхранението ѝ чак до 1828 г. както и фактът, че тя е била на разположение на православните архiereи в града по това време.

Появата на комплекти икони от Митрофан в Рилския манастир, Самоков, Жеравна, Видин и Тетевен, маркира селища и манастирски центрове на територията на България, които традиционно поддържат тесен контакт със светогорските манастири. Това обаче не би могло да обясни изцяло причините за тяхното поръчване и начина им на доставяне. Липсата на сведения не дава възможност за много предположения в тази насока, но като цяло иконите му не могат да се свържат нито само с таксидиотската дейност на светогорските манастири или с поклонничеството, нито пък единствено с частни ктиторски поръчки. Така всеки пример за поява на негови икони в България изглежда специфичен и подсказва, че трябва да се търсят различни пътища за проникването им в българските земи. Вероятно все пак в повечето случаи за самото доставяне на иконописната продукция е използвана таксидиотската мрежа на светогорските манастири, която трябва да приемем за най-разпространения начин на пренасяне на икони до различните географски точки на Балканския полуостров⁹⁸. Обаче тук трябва да се има

23. Богородица Одыгтрия, икона от Тетевенския манастир (сн. И. Гергова)

предвид, че самите поръчки може да са осъществявани по различен начин. Например при личните ктиторства, които засягат предимно високопоставени и заможни лица или пък църковни институции, поръчването на икони чрез светогорски мотех е слабо вероятно, а по-скоро това е ставало чрез частна кореспонденция до определен светогорски манастир⁹⁹. Тоест, трябва да различаваме практиката на поръчване, която може да е разнообразна, от практиката на пренасяне на самите икони, която най-често се осъществява чрез таксидиотската мрежа на светогорските манастири.

⁹⁸ Както е документирано в изворите за други случаи. Вж. Д. Караджова, *Нови данни за духовно-просветния живот в Еленския край през втората половина на XVIII в. и първата половина на XIX в.*, Известия на НБКМ, XXII, 1994, 254–255; Същата, *Сливен и Елена през Възраждането*, София, 2014, 148–149; А. Куюмджиев, *Стенописите в църквата „Св. Никола“*, 27.

⁹⁹ Познати са например писмото от митрополита на Ксанти Натанаил до Ватопед от 1808 г. и това на Ираклийския митрополит Игнатий от 1826 г. Вж. Ν. Μλονόβας, *Οψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Άγιο Όρος. Το εργαστήριο των Καρπενησιωτών ζωγράφων (1773–1890)*, (Διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη, 2009, 38, с литература; Π. Γεωργαντζής, *Η αλληλογραφία του μητροπολίτου Ηρακλείας Ιγνατίου με αγιορειτικές μονές (1824–1829)*. Άγιον Όρος και Θράκη. Κείμενα δέκα ομιλιών, Κομοτηνή, 2001, 201.

24. Богородица с Младенеца и св. Георги, св. Димитър, св. Хараламтей, св. Никола, икона от църквата „Св. Никола“ в Жеравна, 1777 (сн. Г. Линков)

25. Богородица Троеручица със св. Сава и Симеон Сръбски, икона от църквата „Св. Никола“ в Жеравна, 1788 (сн. Г. Линков)

И във всички случаи трябва да имаме предвид, че при такива външни за Света гора поръчки, личният контакт със зографа е на практика почти невъзможен. Много по-вероятно е връзката да е осъществявана чрез някой светогорски манастир или определена личност, свързана със Света гора, тъй като се забелязва закономерност, че произведенията на Митрофан се появяват у нас точно в определени години, когато той работи паралелно и за конкретни манастири като Хилендар, Зограф или Каракал. Затова изглежда, че светогорските манастири са предавали външните поръчки за икони на зографите, с които са поддържали по-тесни връзки, именно защото в даден момент те са се намирали в самия манастир, изпълнявайки някаква друга работа. Тази практика е засвидетелствана неведнъж, засяга всички тамошни манастири и зографи, а се отнася и към по-късно време, когато вече са сформирани двете светогорски ателиета¹⁰⁰. Така тя би трябвало да бъде окачествена

на като най-стария и автентичен път за поръчка и проникване на произведения на светогорските зографи из целия Балкански полуостров.

На фона на познатото досега за светогорската живопис от втората половина на XVIII в., зографът Митрофан от Хиос се оказва изключително изненадващ. Неговата продукция надхвърля многократно представите за индивидуална работа на отделен майстор и като количество и като разнообразие на стиловите белези. Затова е много вероятно около този зограф във втората половина на XVIII в. на Света гора да е съществувало напълно равнопоставено трето ателие, чиято дейност при това би била и най-ранна спрямо познатото за останалите две ателиета, ръководени от Никифор от Карпениси и Макарий от Галатиста. Може би то не приключва дейността си със смъртта на Митрофан, тъй като редица анонимни днес произведения от първата половина на XIX в. носят сходни стилови белези и показват продължение на традицията, заложена от него.

¹⁰⁰ Примерите са много. Вж. I. Παπάγγελος, *Τα μετόχια στην Ελλάδα, Μικρά Ασία, Βουλγαρία και Σερβία, Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαδίου. Παράδοση – Ιστορία – Τέχνη*, т. Α', Άγιον Όρος, 1996, 82-88; Μ. Τηλλυρίδης, *Μητροπολίτης Ζιμπάμπουε. Πατριαρχείον της Μεγάλης*

Πόλεως Αλεξανδρείας, Αθήνα, 1998, 249; Ν. Μπονόβας, *Όψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική*, 60.

Alexander KUYUMDZHIEV

ICONS OF MONK METROPHANES OF CHIOS IN BULGARIA

Resume

Metrophanes of Chios is an extremely productive Athonite icon-painter with numerous published works. He is renowned for his work on several mural paintings from Mount Athos and a large amount of icons made for commissioners from different parts of the Balkans. The icons from the territory of Bulgaria, which are presented in this text, are almost completely unknown to researchers. The monk has worked for the Rila Monastery and churches in Samokov, Vidin, Teteven, Zheravna. There are also several separate icons of his that have reached our territory, probably through the activities of the Athonite taxidiots. No frescoes have been found in Bulgaria so far, which means that all the icons that the painter produced are related to commissions – either individual ones or to

Mount Athos for sets of icons for iconostases. None of his icons in Bulgaria have been signed and they are rarely dated. Their stylistic diversity is due to the fact that Metrophanes worked with other painters, one of whom is probably the icon-painter Nestor, known for two icons from the Karakallou Monastery. The source information from the Docheiariou monastery about the existence of assistants for the painter makes it possible to speak about a team formed around Metrophanes. It is even possible that, created around the monk in the second half of the eighteenth century, a third Mount Athos artistic workshop existed, whose activity would be the earliest in comparison to what is known for the ateliers led by Nikephoros of Karpnissi and Makarios of Galatista.

Александар КУЈУМЦИЈЕВ

ИКОНИ НА МОНАХ МИТРОФАН ОД ХИОС ВО БУГАРИЈА

Резиме

Митрофан од Хиос е исклучително продуктивен зограф со бројни публикувани дела. Од него се познати неколку живописани споменици од Света Гора и големо количество на иконописна продукција, работена за различни страни на Балканскиот полуостров. Негови икони од територијата на Бугарија, кои се претставени во овој текст, се скоро исцело непознати за науката. Зографот работел за Рилскиот манастир, Самоков, Видин, Тетевен, Жеравна, како и неколку поединечни икони, кои проникнале на нашата територија, веројатно преку дејноста на светогорските таксидиоти. Засега не се откриени негови фрески во Бугарија, што означува, дека неговата цела иконописна продукција е сврзана со индивидуалното ктиторство или порачки на цели иконостасни комплекти директно

од Света Гора. Ниту една од неговите познатите икони кај нас не е подпишана а и ретко се датирани. Нивната стилска разнородност се должи на фактот, што Митрофан работи заедно со други зографи, од кој еден веројатно е зографот Нестор, познат по две икони од манастирот Каракал. Изворните информации од манастирот Дохиар за потеклото на помошниците на зографот, дозволуваат да се говори за зографска тајфа, формирана околу Митрофан. Возможно е дури во втората половина на XVIII век, околу него всушност да постоело наполно равнопоставено трето светогорско атеље, чија дејност би била и најрана, наспрема познатите атељеа раководени од Никифор од Карпениси и Макариј од Галатиста.